

دکتر فرشته نورائی

دیمیتری کانتهمیر *

مورخ رومانی : ۱۷۲۳-۱۶۷۳

دیمیتری کانتهمیر «۱۶۷۳-۱۷۲۳» شخصیتی چندجانبه بلکه جامع الاطراف دارد. متفکر اومانیست، دانشمند فرهنگ‌شناس، مورخ، مرد سیاسی آزادی‌طلب و نویسنده است. او پرورده فرهنگ اومانیسم است بمعنی وسیع کلمه، فرهنگی که روح جریان فکری عصر او را میساخت، به‌علاوه در فرهنگ اسلامی و ایرانی دست داشت و از لحاظ سیاسی نماینده برجسته فکر استقلال‌طلبی ملت خود بود. دیمیتری کانتهمیر در نیمه دوم قرن هفدهم در ۱۶۷۳ متولد شد. پدرش کنسالتین کانتهمیر از طبقه نجبای کوچک به امارت ایالت ملداوی رسید و عنوان شاهزادگی یافت (۱۶۹۳-۱۶۸۵).

دیمیتری کانتهمیر تعلیمات اولیه‌اش را در ملداوی فراگرفت. سپس مانند بسیاری دیگر از افراد طبقه خود به مدرسه عالی کلیسای اورتودوکس قسطنطنیه وارد شد. بیش از ۲۰ سال از عمرش را در پایتخت امپراطوری عثمانی گذراند یعنی در شهری که میراث فرهنگی روم و بیزانس را همچنان حفظ کرده بود و همین میراث

* این مقاله متن سخنرانی نگارنده است که بمناسبت بزرگداشت مورخ رومانی در سال ۲۵۳۳ در سالن کتابخانه مرکزی دانشگاه ایراد گردیده است.

فرهنگی در شخصیت فکری کانتیه میر تأثیر مستقیم داشت و در جهت دیگر آشنائی او با فرهنگ اسلامی نیز از همانجا سرچشمه گرفت. از نظر فعالیت سیاسی کانتیه میر در همه مراحل زندگی نماینده آمال مردم رومانی بود و برای وحدت سه ایالت اصلی (ملداوی، والاشی، ترانسیلوانی) و تحصیل استقلال ملی رومانی می کوشید. دوبار در سال ۱۶۹۳ و ۱۷۱۰ هر کدام بمدت کوتاهی به امارت ملداوی رسید، دوره امارت او در ملداوی نمونه‌ای بود از حکمرانی شاهزادگان منور. در راه تحصیل استقلال رومانی با پتر کبیر پیمان دوستی بست. در ۱۷۱۱ بدنبال شکست پتر از عثمانی، کانتیه میر همراه گروهی از اشراف رومانی به روسیه رفت و باقی عمر را در آنجا بعنوان مشاور تزار گذراند. در ۱۷۲۳ درگذشت.

تفکر کانتیه میر تحت تأثیر مکتب اومانسیم شکل گرفت. اومانسیم جریان گسترده فکری بود که در پایان قرون وسطی همراه با نهضت رنسانس متشکل گردید. علاقه به دانش روم و یونان احیاء شد که خود در جریان آزاداندیشی و فکر انتقاداتی مؤثراتاد مطالعه هم‌رشته‌های هنر خاصه موسیقی و شعر، تاریخ و جغرافیا تعلیم و تربیت و فن حکومت مورد توجه قرار گرفت. مطالعه همه آن رشته‌ها با ذهن انتقادی و نظر بهبود و اصلاح همراه بود. محور فکری آن اعتقاد به قوت آدمی بود، قوتی که در نهاد آدمی سرشته شده و به او توانائی میدهد که همه مشکلات را حل کند و بردشوارها فائق آید. موضوعیت آن انسان و زندگی عینی انسان در جهان هستی است. اومانسیم، بخاطر جامعیت آن، در جریانهای فکری بعد از نهضت فرهنگی رنسانس تا مکتب اصالت طبیعت و اصالت عقل به درجات مختلف تأثیر نهاد. اهل قلم و سیاست، شاهزادگان بیداردل و حتی بازرگانان دنیا دیده، خلاصه هر کس از هر طبقه‌ای از اجتماع که صاحب بیش و ذهن نقاد بود همگی، کم یا بیش، در آن نهضت شرکت داشتند. این جنبش بزرگ که کانون اصلیش ایتالیا بود - نخست در جامعه‌های لاتین و سپس در سراسر اروپا توسعه یافت. در هر جامعه‌ای نمایندگان برجسته‌ای بوجود آورد که در اشاعه آن افکار خدمتگزار بشریت بوده‌اند.

کانته میر شاهزاده ملداوی و دانشمند اومانیسم، معرف آن جریان تاریخی در رومانی بود. توجه او به فرهنگ اسلامی نیز جنبه‌ای است از همان وجهه نظر جامع اومانیستی او. زبانهای متعدد روپائی از جمله یونانی و لاتین را آموخته بود و به زبانهای فارسی، عربی، ترکی تسلط داشت. به سبب آشنائی با دانش اسلامی و بعنوان فرهنگ‌شناس برجسته عصر خود در آکادمی علوم برلین که اساس آنرا «لایپنیتز» فیلسوف نهاده بود، در ۱۷۱۴ عضویت یافت.

کانته میر اولین اثر خود را بنام «مباحثه حکیم با جهان هستی یا مناظره روح و جسم» در ۱۶۹۸ در ۲۵ سالگی نوشت. در این اثر اندیشه دور و دراز خود را درباره سرنوشت آدمی در دنیای بی‌انتهای هستی پرورانده است. در ۱۷۰۵، کتابی با عنوان مجازی «تاریخ هیرو گلیفیک» پرداخت. در این اثر مباحثی از مسائل اجتماعی را آمیخته با بیان طنز آمیز با نظر انتقادی آورد. کتاب معروف خود «تاریخ اعتلا و انحطاط امپراطوری عثمانی» را در ۱۷۱۶ تمام کرد. «اصول آئین اسلام» اثر دیگر اوست که در ۱۷۲۲ در روسیه منتشر ساخت و بالاخره آخرین اثر خود را درباره پیوستگی قومی ایالات رومانی نوشت که با مرگش ناتمام ماند. در این اثر ارزنده، پیوندهای معنوی ملت رومانی و مداومت تاریخی آنرا در رابطه با فرهنگ لاتین مورد مطالعه قرار داد. این اثر در هر شیاری اجتماعی ملت رومانی و همچنین در سیر تاریخ‌نگاری آن تأثیر بسزائی بخشیده است.

کانته میر بعنوان فرهنگ‌شناس برجسته زمان خود در فرهنگ اسلامی و ایرانی دست داشت. آثارش سهم عمده‌ای در ارتباط و شناساندن فرهنگ اسلامی در مغرب زمین دارد. بعنوان سیاستمداری که سرزمینش در میانه شرق و غرب قرار داشت، از نظر فکری، استقلال قوم خود را در پیوستگی فرهنگی میان اروپای شرقی و دنیای اسلام میدانست. شهرت اصلی او در اروپا به سبب دانش شرق‌شناسی او بود. او مجذوب فصاحت زبانهای عربی و فارسی بود و توضیحات و حواشی که بر کتاب تاریخ عثمانی افزود، تبحر او را در زبانهای اسلامی میرساند.

کانته میر اثری نیز به فارسی نوشته بود، بصورت سؤال و جواب در مبادی دینی و اخلاقی، که امروزه در دست نیست. این دانشمند رومانی با ادبیات ایران آشنا بود. شاعر ما سعدی را به بزرگی میشناسد. از او بعنوان «شاعر بزرگ ایران شیخ سعدی» یاد میکند. به عقیده صاحب نظران در نگارش «مباحثه حکیم با جهان هستی» از تفکر و جهان بینی سعدی متأثر بوده است و شاید بعضی معانی و تعبیراتی که در آن رساله آورده از «گلستان» گرفته باشد. او حافظ را نیز بخوبی میشناخت و نسخه ای از دیوان حافظ را در کتابخانه مغبرش در قسطنطنیه همیشه حفظ میکرد. در تحقیق مشهور خود «تاریخ عثمانی» درباره تأثیر تمدن ایرانی در فرهنگ عثمانی شرحی مبسوط دارد. همانجا از تأثیر تشکیلات حکومتی ایران در تأسیسات سیاسی عثمانی بحث میکند. مینویسد سلطان مراد اول، عنوان «خداوندگار» و «ظل اله» را از عناوین سلطنتی ایران گرفت و در کنار سایر القاب سلطنتی جای داد. در نگارش این کتاب از منابع تاریخ نویسان ایرانی به تفصیل آورده و به آنها استناد جسته است.

کانته میر در تحقیقات خود روش علمی را با ذهن تحلیل منطقی بکار بست در رساله ای تحت عنوان «بررسی سلسله ها در ربط با قانون طبیعت» (۱۷۱۴)، فرضیه دوری تاریخ را در رابطه با قانون طبیعی مورد بحث قرار داد. کانته میر معتقد بود که جوامع انسانی همچون موجودات زنده، سیر طبیعی رشد و تنزل را می پیمایند. همین فرضیه تاریخ است که بعدها دیگران خاصه منتسکبو در مطالعه «علل انحطاط امپراطوری روم» بسط داده است. کانته میر تاریخ عثمانی را با همان دید فلسفی نوشت و سیر تحول آنرا از آغاز تا مقدمه انحطاط و تنزل بحث کرد. این اثر را ابتدا به زبان لاتین در ۱۷۱۶ نوشت و بعد به روسی منتشر شد. از ۱۷۳۴ به بعد به انگلیسی، فرانسه و آلمانی انتشار یافت. در قرن هجدهم بعنوان مهمترین منبع تاریخ عثمانی مورد استفاده اهل نظر در اروپا بود. نظران و تفسیرات کانته میر در این کتاب که مربوط به دوره اقامت و مشاهدات او در عثمانی میباشد هنوز بعنوان مأخذ معتبر

تاریخ آن کشور بشمار میرود . یادداشتهای وسیع و دقیقی که کانتهمیر از تمدن و تاریخ اسلامی ضمن مطالعات خود جمع آوری کرد، اساس نگارش کتاب دیگری بنام «اصول آئین اسلام» گردید. این اثر کانتهمیر بخصوص در شناساندن تمدن اسلام به جهان مغرب سهمی عمده داشته است . در این کتاب اصول اخلاقی ، مذهبی ، فرهنگی و علمی اسلام را مورد بحث قرار داده است . در تمام این مباحث حسن توجه داشته و سهم ایران و سایر عناصر مسلمانان را در ایجاد فرهنگ اسلامی شناخته است. کانتهمیر بعنوان دانشمند اومانیست از جغرافیاهم سررشته داشت . رساله‌ای درباره اوضاع جغرافیائی سرزمین خود ملداوی نوشت . نقشه مبسوطی هم از ملداوی کشید که با موزین جغرافیائی هنوز معتبر است و اصل آن در کتابخانه ملی پاریس حفظ میشود . نقشه‌ای هم از شهر قسطنطنیه کشید که منتشر شده است . در ارزش علمی آن باید گفت حتی امروز برای مطالعه کنندگان تاریخ شهر قسطنطنیه از معتبرترین منابع است .

جامعیت این دانشمند فرهنگ‌شناس فن موسیقی را هم در بردارد . توجه او معطوف است به تئوری موسیقی شرقی و نغمه آن . کانتهمیر در فن موسیقی شاگرد بزرگترین اساتید زمان خود در قسطنطنیه بود . خود نیز بعضی آلات موسیقی مینواخت و خالق مکتبی در موسیقی ترکی شد و شاگردانی نیز پروراند . حاصل این رشته از فعالیت کانتهمیر تدوین کتابی درباره تئوری موسیقی شرقی است . در این اثر سعی کرد که نت نویسی را در فن موسیقی شرقی متداول سازد . او این نکته را تأکید مینماید که موسیقی ترکی تحت تأثیر موسیقی ایرانی ساخته شده است . در شرح فتح بغداد بوسیله سلطان مراد چهارم داستانی می‌آورد که خالی از لطف نیست .

مینویسد که نغمه و آرای یکی از موسیقیدانان ایرانی در توصیف آن واقعه چنان در سلطان مؤثر افتاد که فرمان به آزادی همه اسرای بغداد داد و بدنبال آن گروهی از موسیقیدانان ایرانی را به همراه خود به قسطنطنیه برد . این خود موجب نشر موسیقی ایرانی در عثمانی گردید .

کانتهمیر در دوره آخر زندگی . هنگام اقامت در روسیه ، چاپخانه‌ای از حروف عربی با آنجا برد نامطالعات شرق شناسی را در آن مملکت نشر دهد و کتاب «اصول آئین اسلام» را در آن دوره منتشر ساخت .

جهان بینی کانتهمیر در عصر تعقل یا روشنائی ، که میراث مکتب اومانیسیم را همراه خود داشت شناخته شده است . «ولتر» نماینده برجسته عصر روشنائی در اثر خود «تاریخ شارل دوازدهم» از دوره امارت کانتهمیر در ملداوی به تحسین یاد میکند و شرح پیمان دوستی او را با پتر کبیر بتفصیل می‌آورد . بدنبال او کسانی چون «هوگو» و «بایرون» در قرن نوزدهم شاهزاده اومانیسیت رومانی را ستوده‌اند . نام او در ردیف مشاهیری چون «لایبنیتز» و «نیوتون» در لوحه کتابخانه «سن جنویو» پاریس حک شده است .

منابع :

شرح حال دیمیتری کانتهمیر از سری انتشارات یونسکو

تاریخ عثمانی دیمیتری کانتهمیر

شارل دوازدهم ولتر

دائرة المعارف بریتانیا دوره ۱۱

دنیای اومانیسیم Myron, P. gilmore

تاریخ تمدن اروپا Vern Bullough